

УДК 330.88

Шапурова О.О.*кандидат економічних наук, директор
Державного вищого навчального закладу
«Мелітопольський промислово-економічний коледж»***ВИЗНАЧЕННЯ БАЗОВИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ КРАЇНИ
НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ**

У статті визначено основні напрями та тенденції в сучасній економічній науці. Сформовано основні методи та моделі, на яких засновані сучасні дослідження. Розкрито основні теорії, які є базою робіт нобелівських лауреатів

Ключові слова: монополія, асиметрія, ціна акції, агломерація, теорія ігор.

Шапурова Е.А. ОПРЕДЕЛЕНИЕ БАЗОВЫХ НАПРАВЛЕНИЙ РАЗВИТИЯ СТРАНЫ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ КОНЦЕПЦИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье определены основные направления и тенденции в современной экономической науке. Сформированы основные методы и модели, на которых основаны современные исследования. Раскрыты основные теории, которые являются базой работ нобелевских лауреатов

Ключевые слова: монополия, асимметрия, цена акции, агломерация, теория игр.

Shapurova O.O. DEFINITION OF THE BASIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE COUNTRY BASED ON MODERN CONCEPTS OF ECONOMIC SCIENCE.

In the article the main directions and trends in modern economic science are opened. The basic methods and models which are based on current research are formed. The basic theories which are the basis of the works of Nobel laureates are opened.

Keywords: monopoly, asymmetry, share price, agglomeration, game theory.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку перед країною постало багато не вирішених питань, більшість з яких має макроекономічний характер. На протязі всього періоду незалежності склалась система природних монополій, яку необхідно вирішувати. Із кожним роком дається взнаки недорозвиненість фінансового ринку країни. Технологічна відсталість породжує депресивні старопромислові регіони. Також у наявних нестабільних умовах функціонування необхідно звернути увагу на демографічні процеси в країні та динаміку інтеграції в європейське товариство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи вирішення вищезгаданих питань визначені в дослідженнях Ж. Тіроля, Ю. Фама, П. Хансена, Р. Шиллера, Дж. Стігліца, Е. Дітона, П. Кругмана, Т. Шеллінга, Р. Аумана.

Механізм регулювання монополій із боку держави було запропоновано Ж. Тіролем. Проблеми демографічних показників вирішені в працях Е. Дітона. Для побудови моделі старопромислового регіону можна застосовувати досвід відомого економіста П. Кругмана. Т. Шеллінг та р. Ауман займалися вирішенням міжнародних конфліктів, застосовуючи підходи до теорії ігор.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах господарювання в Україні діють монополістичні корпоративні структури, які є лідерами більшості галузей. У країні з недосконалим антимонопольним законодавством сформувалась система латентних монополій. Можна визначити неповний перелік цих латентних монополій: «Метінвест», «ПриватБанк», «Укрнафта», «Укртелеком» і т.д.

Тому необхідне застосування нової моделі регулювання створених монополій з урахуванням досвіду провідних економістів світу. Механізм регулювання монополій із боку держави було запропоновано Ж. Тіролем.

Ж. Тіроль удостоєний нагороди «за аналіз ринків і їх регулювання» – феномен «влади ринку». У повідомленні Нобелівського комітету наголошується, що роботи Тіроля показали, як правильно регулювати ті

галузі економіки, в яких домінують кілька великих компаній або єдина монополія для того, щоб вони діяли в інтересах суспільства.

Ж. Тіроль і Ж.-Ж. Лафонт запропонували моделі, що дають змогу аналізувати, які саме методи обмеження монопольної влади використовувати для фірми – кількісні, коли регулятор субсидує витрати монополіста, збільшуючи обсяг випуску продукції, чи цінові, які створюють значні стимули для фірми оптимізувати витрати. Перевагою цієї моделі регулювання є те, що вона має враховувати прагнення фірми до інновацій, інвестування в новітні технології та асиметричний доступ до інформації і враховує недостатнє розуміння специфіки ринку з боку уряду і регуляторів. Регулювання не означає встановлення вимог для фірм працювати з низькою рентабельністю або запровадження високих податків для успішних фірм, а його метою має бути підвищення економічної ефективності, вирішення проблеми, яка зумовлена обмеженням конкуренції [1, с. 119].

На початку ХХІ ст. процес інтеграції національних економік у світове господарство досяг найвищої стадії розвитку – стадії глобалізації. Аналіз показників ключових секторів глобальної економіки за останні півстоліття виявив тенденцію динамічного розвитку сектору фінансових послуг на тлі інших секторів світової економіки. Сучасна криза поставила перед світовим співтовариством питання про подальші шляхи розвитку світового фінансового ринку і можливості створення антикризових механізмів: використовувати раніше методи регулювання фінансового ринку втратили свою актуальність і потребують переосмислення.

Західні науковці, які запропонували сучасні методи функціонування на фінансовому ринку: Ю. Фама, П. Хансен, р. Шиллер, Дж. Стігліц.

Будучи автором теорії ефективного фондового ринку, Ю. Фама реалізував також новаторські дослідження теорії агентських стосунків і зробив на підставі цього вагомий внесок у розвиток неоінституціоналізму. Ці відносини перебувають під впливом соціальних процесів, що викликає низку спеціальних проблем, пов'язаних з інформаційною асиметрією. Основні положення його

фундаментальної статті полягають у тому, що відділення прав власності на цінні папери від контролю над підприємством можна трактувати як ефективну форму економічної організації та як механізм капіталістичної економіки, який запобігає надмірній експлуатації принципалів агентами. Тема, пов'язана з розділенням функцій ухвалення рішень і прийняття ризику, отримала подальший розвиток у статті Ю. Фама і М. Дженсена. Вони дійшли висновку, що відділення власності від контролю за допомогою агентування привело до відділення прийняття ризику від виконання функцій з ухвалення рішень у бізнесі.

Р. Шиллер розглядає питання, яким чином можна використати існуючі й створити нові фінансові ринки, щоб поліпшити розподіл ризиків усередині груп у різних регіонах, країнах і видах діяльності.

Р. Шиллер у 1981 р. опублікував роботу «Чи може зміна цін акцій бути пояснена відповідними змінами в дивідендах?». за результатами цього дослідження він дійшов висновку, що зміна вартості акцій не може бути задовільно пояснена відповідними змінами у виплатах дивідендів, як, утім, і змінами в реальних ставках відсотка. Звідси випливає, що зміна цін на реальних фондових ринках відбувається не лише (а краще сказати – не стільки) під впливом фундаментальних чинників, тобто ринок не такий уже й ефективний. Якщо такі чинники існують, то що це за чинники?

Р. Шиллер уважає, що фондовий ринок надмірно реагує на події тому, що інвестори, плануючи і проводячи свої операції, керуються не раціональністю, а своїми перевагами, емоціями і сліпою вірою в успіх, часто ігноруючи фундаментальні чинники. Науковець проаналізував два набори даних: 1) значення індексу Standard & Poor's 500 Composite Stock Price Index (S&P 500) за період з 1871 по 1979 р.; 2) значення індексу Dow Jones Industrial Average (DJIA) за період з 1928 по 1979 р.

Після створення цих двох часових рядів даних Р. Шиллер розробив формулу і розрахував приведену вартість індексів на рік. Якщо теорія ефективного ринку виконується на практиці, то рух індексу чистої приведеної вартості має точно (чи хоч би приблизно) збігатися з динамікою та розмірами дивідендних виплат.

Результати дослідження Р. Шиллера продемонстрували, що дивідендні виплати не дуже добре пояснюють поведінку фондового індексу. «Не дуже добре» означає, що мінливість індексу в 5–13 разів перевищує мінливість дивідендних виплат.

Професор також запропонував нові фінансові інструменти для хеджування ризиків, пов'язаних із коливаннями ВВП і зайнятості в економіці, трудового доходу, цін на житло. Шиллер – один із співавторів індексу цін на нерухомість, згодом викуплений Standard & Poor's і названий на честь автора [2, с. 92].

Л. Хансен спільно з Т. Сарджентом працювали над теорією робастного керування. Ідея полягає в тому, щоб змусити людину, яка ухвалює рішення, сумніватися у своїй моделі й зробити так, щоб вона ухвалила правильне рішення в тому разі, коли вона боїться, що якась інша модель могла б дати потрібний йому результат.

Л. Хансен і Т. Сарджент також створили рівноваги з різномірними агентами, де байєсівський аналіз, ґрунтований на використанні фактичних величин, має на увазі, що в агентів, які мають різні інтереси, будуть різні «скручені моделі». Із точки зору економетриста, що займається темою раціональних очікувань, такі агенти виглядають так, немов у них різні переконання. Це один із вірних способів моделювання різномірності переконань.

Важливий вклад у теорію фінансових ринків зробив Дж. Стигліц. На його думку, значення ринків капіталу для економічного росту визнається вже давно. Без ринків капіталу фірмам довелося би поклатися на нерозподілений прибуток. Але спосіб, яким фірми залучають капітал, дуже важливий з погляду зростання. Зокрема, «раціонування акцій», що відіграє особливо важливу роль у країнах, що розвиваються, де інформаційні проблеми ще гостріші, придуже готовність фірми інвестувати й брати на себе ризик і тим самим сповільнює зростання. Зміни в економічній політиці, що забезпечують фірмам здатність нести більший тягар ризику (наприклад, шляхом зменшення амплітуди макроекономічних коливань або розширення власного капіталу фірм за допомогою зниження процентних ставок, у результаті якого зростають прибутки), підвищують темпи економічного зростання. Навпаки, заходи економічної політики, пов'язані із втручанням МВФ, що піднімають процентні ставки до дуже високих рівнів, пригнічують готовність до використання позичкових коштів, змушуючи фірми переносити центр ваги фінансування на нерозподілений прибуток [3, с. 12].

Ще одна проблема існування економіки країни – демографічна проблема бідності. У 2015 р. Нобелівську премію за проблеми споживання, бідності та соціального забезпечення отримав Е. Дітон, який показав, що панівна теорія споживання не в змозі пояснити фактичні відносини, спираючись лише на агреговані (середні) показники доходу і споживання. Натомість необхідно враховувати, як окремі люди підлаштовують свій рівень споживання під власний дохід, що варіює зовсім не так, як середній. Це дослідження чітко показало, чому аналіз індивідуальних даних є ключем для розуміння усереднених даних. Такий підхід із того часу широко використовується в сучасній макроекономіці, – зазначається в релізі Нобелівського комітету.

Другу складову частину нобелівського успіху Дітона становлять дослідження взаємозв'язку між обсягами доходів і споживання в економіці, оприлюднені упродовж 1990-х років. Підхід Е. Дітона дійсно змусив переглянути теорію Дж.М. Кейнса та фундаментальні макроекономічні моделі нобелівських лауреатів М. Фрідмана (1976 р.) і Ф. Модільяні (1985 р.), що описували залежність споживання та заощаджень від рівня доходу.

Розрахунки Е. Дітона засвідчили, що оцінювання агрегованих даних без урахування варіації за соціально-демографічними ознаками може спричинити принципові помилки, оскільки ігнорується нерівність у розподілі доходів, зокрема величезний розрив між доходами заможних і бідних верств населення. Тоді ж було сформульовано «парадокс Дітона», який полягає у тому, що варіація споживання є значно меншою за варіацію доходів. Сам автор парадоксу наполягає на необхідності моделювання макроекономічних процесів на базі мікроданих про індивідуальні доходи та індивідуальну споживчу поведінку. І такий підхід нині є широко вживаним.

Третьою складовою частиною комплексу досліджень, удостоєних Нобелівської премії, є напрацювання Е. Дітона стосовно оцінювання бідності в країнах, що розвиваються. Його особистим внеском у вирішення цієї проблеми є комплекс методик аналізу різномірних мікроданих щодо фактичних витрат на споживання й якості самого споживання [3, с. 14].

На сучасному етапі розвитку країни переходять до Шостого технологічного укладу, виникає заміна базових технологій та галузей. Перед цим вибором

нині стоїть Україна. Вагомий внесок в економіку нашої країни роблять старопромислові регіони, які характеризуються економічними, соціальними та екологічними проблемами.

Для побудови моделі старопромислового регіону можна застосовувати досвід відомого економіста П. Кругмана. Він розглянув та формалізував у вигляді математичної моделі ідеї А. Маршалла щодо визначення причин формування міських комплексів. Модель агломерації, розроблена П. Кругманом, розглядає два типи товарів в економіці: промислові (різноманітні) та сільськогосподарські (однотипні); і два типи виробників – робітники та селяни. При цьому, розглядаючи незмінність віддачі від масштабу роботи селян та зростання віддачі від масштабу робітників на прикладі двох умовних регіонів, він доходить такого висновку: якщо в першому регіоні сконцентровані робітники та великі компанії, то в ньому спостерігатиметься і зростання продуктивності праці й, відповідно, її оплати, що створюється за рахунок ефекту агломерації. В іншому регіоні мало виробників, відповідно, є дефіцит робочих, що також впливає на рівень зарплати [4, с. 173].

Ще одним не вирішеним питанням розвитку країни є формування взаємовідносин на міжнародній арені.

Міжнародні переговори – особливий вид взаємодії учасників міжнародних відносин із метою врегулювання конфліктів, вирішення суперечок або налагодження співпраці в різних галузях, узгодження зовнішньополітичних акцій шляхом взаємного обговорення представниками держав різноманітних питань двосторонніх та багатосторонніх відносин.

Серед математичних засобів, що застосовують сьогодні у сфері вивчення політики, прийнято виокремлювати такі типи: засоби математичної статистики, апарат алгебраїчних і диференціальних рівнянь, засоби «нефізичного» походження – теорія ігор, комп'ютерне моделювання, інформаційно-логічні системи, «некількісні розділи» математики.

Теорія ігор роз'яснює, як змусити гравців грати чесно або як схилити до взаємодії гравців, які не хочуть співпрацювати. Лауреат Нобелівської премії Т. Шеллінг довів, що загроза застосування сили веде до мирного співіснування; інший Нобелівський лауреат Р. Ауман визначив такий підхід, як «механізм примусу» (enforcement mechanism).

За різних обставин механізмом примусу до взаємодії можуть виступати покарання (наприклад загроза застосування сили в разі провалу мирних переговорів або накладання штрафних санкцій у разі недотримання міжнародних торговельних угод) або повторення, тобто необхідність для партнерів регулярно збиратися для «гри» (наприклад у разі провалу переговорів зростатиме вірогідність того, що зустрічі партнерів із метою пошуку компромісного рішення активізуються). Р. Ауман довів математичними розрахунками так звану «народну теорему» (Folk Theorem): «Повторення сприяє кооперації» [5, с. 246].

Наукові інтереси провідних науковців з економіки наведено в табл. 1.

Усі перелічені економісти належать до різних наукових шкіл та підтримують різні концепції, це: економетрична школа (математична школа нової кейнсіанської школи економічної теорії), нова кейнсіанська школа економічної теорії, нова інституціональна школа економічної теорії, поведінкова школа економічної теорії, школа економічного імперіалізму.

У наукових дослідженнях використовують здебільшого кількісні методи аналізу: економетричні, статистичні, байєсівський аналіз, моделі теорії ігор, теорія ймовірності.

Висновки. У сучасних умовах глобального розвитку світової економіки в країні сформувались основні напрями розвитку:

- функціонування суб'єктів господарювання на основі прихованої власності (латентних монополій), які формують напрям розвитку країни;

- сформувалась система економіки, яка заснована на діяльності старопромислових регіонів. Майже 90% продукції – це результат виробничо-господарської діяльності підприємств Третього та Четвертого технологічних укладів;

- із кожним роком усе гостріше постає питання бідності в країні. Згідно з міжнародними критеріями, запропонованими ООН (17 дол. на день), за межею бідності в Україні перебуває 78% людей, за даними Держкомстату України, межа бідності за критерієм прожиткового мінімуму – 9,9%, а глибина бідності – 19,4%. за відносним критерієм бідних в Україні 26%;

- сучасний етап розвитку фінансового ринку та його складників є вкрай складним, динамічним і важкопрогнозованим. Основні його тенден-

Таблиця 1

Наукові інтереси провідних науковців з економіки

Науковець	Наукові інтереси	Напрямок, концепція, школа економічної теорії	Методи аналізу
П. Хансен	Емпіричний аналіз зміни ціни активів	Економетрична школа (математична школа нової кейнсіанської школи економічної теорії)	Економетричні методи аналізу
Дж. Стігліц	Аналіз ринків з асиметричною інформацією	Нова кейнсіанська школа економічної теорії	Методи асиметрії (скрінінг)
Ю. Фама	Емпіричний аналіз зміни ціни активів	Нова інституціональна школа економічної теорії	Методи теорії ймовірності, математичної статистики
П. Кругман	Аналіз торговельних моделей і місць розташування економічної активності	Нова кейнсіанська школа економічної теорії	Методи кластерного аналізу, Формальний аналіз монополістичної конкуренції
Р. Ауман, Т. Шеллінг	Розуміння конфлікту та співпраці на основі аналізу теорії ігор	Поведінкова школа економічної теорії	Методи теорії ігор
Ж. Тіроль	Аналіз ринкової влади та її регулювання	Поведінкова школа економічної теорії, нова кейнсіанська школа економічної теорії	Методи теорії ігор, статистичні методи, економетричні методи
Р. Шиллер	Емпіричний аналіз зміни ціни активів	Неокласична школа економічної теорії	Методи теорії ігор, статистичні методи
Е. Дітон	Аналіз проблем споживання, бідності й соціального забезпечення	Школа економічного імперіалізму	Статистичні методи аналізу, методи дискретної математики

ції: низька ліквідність обігу вітчизняних цінних паперів; недостатнє нормативне регулювання базових аспектів функціонування ринку; низька частка біржового сегменту в структурі всього фінансового ринку; обмежена кількість ліквідних фінансових інструментів для формування активів інституціональних інвесторів;

- формування проблемних питань на етапі інтеграції України в ЄС: у політичній сфері – зміна ролі України у європейському просторі; в економічній сфері – несумісність структури експорту України зі структурними пріоритетами розвитку ринку ЄС; у культурно-гуманітарній сфері – можлива ситуація загострення конкуренції з боку навчальних закладів та науково-дослідницьких фірм, що може призвести до відтоку інтелектуального та наукового потенціалу за кордон.

Шляхи вирішення вищезгаданих напрямів повинні дати наукові праці Ж. Тіроля, Ю. Фама, П. Хансена, р. Шиллера, Дж. Стігліца, Е. Дітона, П. Кругмана, Т. Шеллінга, р. Аумана.

Механізм регулювання монополій із боку держави було запропоновано Ж. Тіролем. Його роботи показали, як правильно регулювати ті галузі економіки, в яких домінують кілька великих компаній або єдина монополія, для того щоб вони діяли в інтересах суспільства.

Західні науковці, сучасні методи яких можна використовувати на фінансовому ринку: Ю. Фама, П. Хансен, р. Шиллер, Дж. Стігліц.

Будучи автором теорії ефективного фондового ринку, Ю. Фама реалізував новаторські дослідження теорії агентських стосунків і зробив на підставі цього вагомий внесок у розвиток неінституціоналізму. Л. Хансен і Т. Сарджент створили рівноваги з різномірними агентами, працювали над теорією робастного керування. Р. Шиллер розглядав питання, яким чином можна викорис-тати існуючі

та створити нові фінансові ринки, щоб поліпшити розподіл ризиків усередині груп у різних регіонах, країнах і видах діяльності.

Проблеми демографічних показників вирішені в працях Е. Дітона. Для побудови моделі старопромишлого регіону можна застосовувати досвід відомого економіста П. Кругмана. Для вирішення міжнародних конфліктів та інтеграції в європейське товариство можна застосовувати підходи теорії ігор Т. Шеллінга та р. Аумана.

Усі перелічені економісти належать до різних наукових шкіл та підтримують різні концепції: неокласичної школи, кейнсіанської, школи теорії ігор, кількісної економетричної школи.

У наукових дослідженнях використанні здебільшого кількісні методи аналізу: економетричні, статистичні, байєсівський аналіз, моделі теорії ігор.

Таким чином, застосування існуючого досвіду провідних фахівців у сфері економіки дасть змогу уникнути проблемних питань та стати на шлях ефективного розвитку країни в майбутньому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Локтиш О. Внесок Жана Тіроля в практику регулювання ринків / О. Локтиш // Вісник ТНЕУ. – 2016. – № 1. – С. 118–125.
2. Довбенко М. Премію Нобеля – дослідникам фінансових ринків / М. Довбенко // Економічна теорія. – 2014. – № 1. – С. 91–107.
3. Лібанова Е. Нобелівську премію з економіки 2015 року присуджено за цикл досліджень проблем споживання, бідності і добробуту / Е. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3(25). – С. 11–20.
4. Проскуріна В. Конкурентоспроможність територіальної системи, як фактор інноваційного розвитку регіону / В. Проскуріна // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Т. 2. – Вип. 1. – 172–176.
5. Оржель О. Європейське врядування з точки зору теорії ігор / О. Оржель // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. – № 4(33). – С. 246–254.